

1 Y Fferi a Ffordd y Porth

Bu fferi yn croesi'r Tywi rhwng Glanyfferi a Llansteffan am ganrifoedd. Mae'n amlwg fod y geuffordd serth, 'Ffordd y Porth', yn hen lwybr i lawr i'r fferi o Gydweli a'i fod yn hyn o lawer nag unrhyw anheddfa yng Nglanyfferi. Ehangodd y fasnach wyliau yn sgil dyfodiad y rheilffordd er bod y gwasaeth fferi wedi dod i ben yn 1948.

2 Gorsaf Glanyfferi – y Rheilffordd

Agorwyd y rheilffordd rhwng Llanelli a Chaerfyrddin yn 1852. Y gwir amdani yw mai'r rheilffordd oedd yn gyfrifol am roi Glanyfferi ar y map. Yn ei hanterth roedd yn cyflogi nifer o bobl – gorsaf-feistr, clerics tocynnau, 3 signalwr, porthor, dynion y lein a gwŷr yn y sied nwyddau. Yr unig beth sy'n dal i aros heddiw yw'r caban signalau gwreiddiol.

3 Glanyfferi – 'Y Pentref' a'r Adeiladau

Achosodd y rheilffordd gryn newidiadau i gynllun pentref Glanyfferi a'r modd y datblygodd yn y dyfodol gan fod arglwydd y rheilffordd yn atal y pentref rhag cael mynedfa uniongyrchol at lan y dŵr. Sefydlwyd Ysgol Genedlaethol yn 1856 gan Gomisiynywyr yr Eglwys ac mae ysgythriadau o'r cyfnod hwnnw yn dangos adeilad hardd sy'n parhau i gael ei ddefnyddio fel ysgol gynradd heddiw.

4 Y Bad Achub

Mae'n werth croesi'r rheilffordd i gael golwg ar y meini coffa y tu allan i'r fynedfa i hen orsaf y Bad Achub. Mae rhestr y 'gwasaethau' yn peri cryn edmygedd yn enwedig Hydref 16 1886 pan achubwyd 10 oddi ar fwrdd y Teviotdale o Glasgow – mae gweddillion y llong i'w gweld o hyd ar draeth Cefn Sidan. Llong arall sydd i'w gweld o hyd i'w Craighwinnie o Lerpwl a ddrylliwyd yn 1899 – aeth Bad Achub Glanyfferi allan ati ddwywaith gan achub 18.

5 Y Morfa – Banc yr Alma

Mae sawl stori a thraddodiad am yr hen elyriaeth rhwng rhydwyr sŵn Glanyfferi a Llansteffan a gwr y coryglau o Gaerfyrddin. Daeth y cyfan i ben yn 1864 ym mwydr enwog Banc yr Alma. Dechreuodd y ddwy ochr ymladd a galwyd y frwydr ar ôl ardal yn Rhyfel y Crimea.

6 Nant Bwri – Ffin y Plwyf

Mae'r gair rhyd yn tystio na phontiwyd Nant fach Bwri tan gyfnod gweddol ddiweddar. Fel mewn llawer i fan arall yng Nghymru mae'r nant yn nodi ffin y plwyf rhwng Llanismel a Llandyfaelog – ffin hynafol iawn.

7 & 9 Maen Llwyd – Meini Hir o'r Oes Efydd

Dau 'faen hir', o'r Oes Efydd mwy na thebyg, y mae'r enw Maen Llwyd yn cael ei ddefnyddio am y ddau – un o'r enwau mwyaf cyffredin am y cerrig unigol hynafol hyn. Y maen a welir yn y cae yw'r hyn sy'n weddill o'r rhan oedd uwch y ddŵr o safleoedd cymhleth iawn.

8 Iscoed

Mae'r daith yn mynd heibio i dri lle a elwir yn Iscoed. Mae llwybr fferm yn arwain at Iscoed Uchaf, fferm weithredol, ac yna mae'n mynd ar hyd 'lon las' i Fferm Plasty Iscoed, tŷ hanesyddol oedd yn gartref i uchelwyr Cymreig yn y Canol Oesoedd. Yn 1772 dechreuodd Syr William Mansel adeiladu plasty newydd, a alwyd yn Iscoed hefyd. Hwn yw'r adfail trawiadol o friciau a welir yn nes ymlaen ar hyd y daith. Yn 1804 gwerthwyd yr hen blasty a'r plasty newydd i'r Cadfridog Syr Thomas Picton, arwr Rhyfeloedd Napoleon. Bu farw'n arwr ym Mwydr Waterloo yn 1815.

10 Broadlay

Y dewis fan yng Nglanyfferi i adeiladu 'bythynnod' neu dai mawr i'r dosbarth bonedd ac mae'r arfer yn parhau heddiw fel y gwelir gyda'r esiamplau modern. Roedd dwy efail ym Mroadley yn y ganrif ddiwethaf.

11 Golygfeydd – Cefn Sidan, ac ati

Mae golygfeydd ysblennydd i'w gweld ar draws y morfeydd heli ar ochr ddeheuol aber afon Gwendraeth (llongdrylliad y Paul) a Choedwig Pen-bre, drws forfa Pinged a Phen-bre i Fynydd Pen-bre a Phenryn Gŵyr.

12 Pentref Llan-saint

Pentref diddorol i'w leoli ar gopa bryn sy'n meddu ar batrwm arbennig o strydoedd lle ceir terasau bychain o dai ar hyd gwe o ffordd cul sydd i gyd yn arwain at yr eglwys. Defnyddiwyd meini ag arysgrifen sy'n dyddio o'r 5ed a'r 6ed ganrif i adeiladu'r eglwys ac maent i'w gweld hyd heddiw ym muriau'r eglwys. Beddrodau yw'r rhain yn nodi'r enwau Gwyddelig Vennisettl a Cimesettl, penaeithiaid lleol mwy na thebyg.

13 Fferm Pengay

Yn y 18fed ganrif Fferm Pengay oedd cartref y teulu Bevan, cefnogwyr pybyr y Methodistiaid a'r rhai oedd yn gyfrifol am gyflwyno dulliau gwell o amaethu. Mae'r tŷ a'r adeiladau fferm presennol yn dyddio o'r 18fed ganrif gydag ardal furiog eang, a oedd gynt yn ardd â muriau o'i chwmpas. Eir i mewn i glos y fferm drwy giât fwaog gyda thŵr pren bychan arno sy'n cynnwys cloch, wedi'i dyddio 1760, a gymerwyd oddi ar long a ddrylliwyd o'r Iseldiroedd.

14 Bryn Tregoning

Rhoddyd y tir hwn i'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol gan y teulu Tregoning ac mae golygfeydd gogoneddus oddi yma yn ymestyn cyn belled â Mynyddoedd y Preseli, yn arbennig siâp adnabyddus y 'Frenni Fawr'. Hanai'r teulu diwydiannol hwn o Gerny ac roedd eu cyfoeth yn seiliedig ar y gwaith tunplat yn y Morfa Llanelli.

15 Eglwys Plwyf Llanismel a'r Pentref Coll

Yn ddiarom mae eglwys Llanismel (llawlyfr ar gael) wedi'i lleoli ar safle sydd lawer yn hŷn nag y mae'r meini a welir heddiw yn awgrymu – cangell a chorff yr eglwys o'r 13eg ganrif. Mae nifer o feddrodau diddorol yn y fynwent, y mwyaf adnabyddus efallai yw un Hugh Williams, cyfreithiwr a radical ac arweinydd Mudiad y Siartwyr a therfysgoedd Beca. Yr ochr arall i'r rheilffordd ar lan y dŵr mae meini Salmon Scar gyda gweddillion y 'pentref coll' i'w gweld pan yw'r llanw'n isel.

16 Glanyfferi – Y Graig a Than-y-Graig

Yn ôl traddodiad mae Glanyfferi wedi'i rannu yn ddwy ran – 'Y Pentref' a'r 'Graig', ardal breswyl gyda nifer o dai mawr wedi'u hadeiladu ar lethrâu coediog braf.

1 The Ferry and The Portway

The ferry across the Tywi between Ferryside and Llansteffan is very ancient. The steep, 'hollow way' of The Portway being the ancient route down to the ferry from Kidwelly and long pre-dates any settlement at Ferryside. The arrival of the railway greatly stimulated the holiday trade, though the last Ferry boats operated in 1948.

2 Ferryside Station – the Railway

The railway between Llanelli and Carmarthen opened in 1852. The railway literally put Ferryside on the map. At its height it employed a stationmaster, booking clerk, three signalmen, a porter, lines men and men in the goods shed. All that survives today is the original signal box.

3 Ferryside – 'The Village' and Buildings

The construction of the railway caused major changes to the layout of Ferryside, with the railway embankment cutting the settlement off from the foreshore. In 1856 the Church Commissioners established a National School. Contemporary engravings show a fine building, still in use as a primary school today.

4 The Lifeboat Station

View the memorial slabs outside the entrance to the former Lifeboat Station. The list of 'services' makes stirring reading including October 16 1886, when 10 were saved from the wreck of the Teviotdale of Glasgow – she is still visible off Cefn Sidan as a wreck. Another wreck still visible at low tide is the Craighwinnie of Liverpool (1899) – the Ferryside Lifeboat went out twice to her, saving 18 persons in total.

5 The Marsh – the Alma bank

There are many traditions about the long-standing feud between the seine-netmen of Ferryside and Llansteffan and the coracle men of Carmarthen. This came to a spectacular climax in 1864 in the celebrated 'Battle of the Alma Bank', a pitched battle named after the Crimean War location.

6 Nant Bwri – Parish Boundary

The name Rhyd is evidence that the little Nant Bwri was forded rather than bridged until modern times. As in so many parts of Wales, the brook marks a boundary of great antiquity between St Ishmael's and Llandyfaelog parishes.

7 & 9 Maen Llwyd – Bronze Age Standing Stones

Two Standing Stones, most probably of Bronze Age date, both called maen Llwyd – the grey stone – one of the commonest names for these ancient isolated stones. The single stone within the field is the surviving, above-ground element of complex sites.

8 Iscoed

The walk passes three places with the name Iscoed. A farm track leads to Iscoed Uchaf, a working farm, and Iscoed Home Farm, a historic house inhabited by medieval Welsh uchelwyr or gentry families. Sir William Mansel began to build a new mansion, also called Iscoed in 1772. This is the striking brick-built ruin to be seen from lower down the walk. In 1804 both mansions were sold to General Sir Thomas Picton, who died a hero's death at the battle of Waterloo in 1815.

10 Broadlay

The choice of the Ferryside area for building gentry 'villas' or substantial houses continues with modern examples. There were two smithies at Broadlay in the last century.

11 Views – Cefn Sidan, etc.

A superb panoramic view across the saltmarshes of the southern side of the Gwendraeth estuary (wreck of the Paul) and Pembrey Forest, over Pinged and Pembrey marshes to Pembrey Mountain and the Gower.

12 Llanisaint Village

An unusual and interesting 'hill-top' village with a distinctive street pattern of small terraces and a maze of narrow roads, all focusing on the church. Inscribed stones of 5th or 6th century date are built into the fabric of Llanisaint church, but still visible. They are gravestones and name two individuals – Vennisettl and Cimesettl – of Irish origin, probably local chieftains.

13 Pengay Farm

In the 18th century Pengay Farm was the seat of the Bevan family, prominent supporters of Methodism and the introduction of improved systems of agriculture. The present house and farm buildings are 18th century with a former walled garden. The farmyard is entered through an arched gateway, with a bell dated 1760 from a wrecked Dutch ship.

14 Tregoning Hill

This land was given to the National Trust by the Tregoning family and offers magnificent, panoramic views as far as the distant Preseli hills, especially the conical 'Frenni Fawr'. The Tregoning family came originally from Cornwall, industrialists whose wealth was based on tinplate at the Morfa Works in Llanelli.

15 St Ishmael's Parish Church and Lost Village

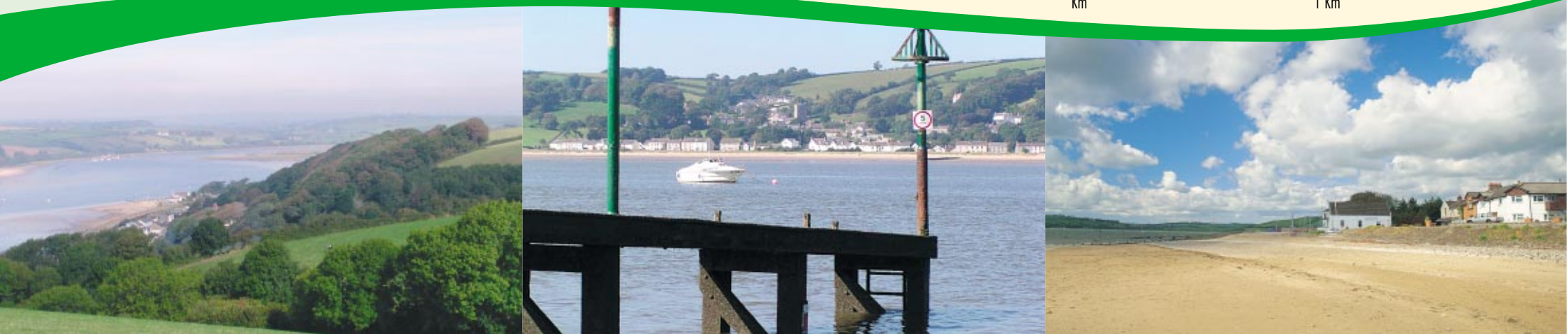
St Ishmael's Church (guide available) is undoubtedly an older site than the surviving 13th century masonry. The most celebrated of the many interesting gravestones in the churchyard is that of Hugh Williams, lawyer and radical, a leader of the Chartist movement and the Rebecca uprising. Across the railway and onto the foreshore are the stones of Salmon Scar, with the remains of a 'lost village' exposed at low tide.

16 Ferryside – The Cliff and Underdoff

Ferryside is traditionally divided into two parts – 'The Village' and 'The Cliff', a residential area with a number of fine houses perched on the attractively wooded steep slopes.

Eiddo'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol	National Trust Property
Llwybrau a Argymhellir	Recommended Routes
Hawliau Tramwy Erail	Other Rights of Way

0870 6082 608

Triniaeth Gyhoeddus: I gael y wybodaeth ddwydddar am y Gwasanaethau Triniaeth Gyhoeddus Lledir Cymru ffônwch: **Public Transport:** For up-to-date information, phone the All Wales Public Information Helpline:

This is one of a series of country walks in Carmarthenshire. For further information of walks in this series contact: **Parks and Countryside Unit, Tyr Nam, Trostre Business Park, Llanelli, SA14 9UT, Telephone: (01554) 747500 www.carmarthenshire.gov.uk** Now that you have enjoyed one of our walks you may like to know that there are three Country Parks in Carmarthenshire – Pembrey Country Park, Gelli Aur near Llandello and Llyn Llech Owain near Gorrals, all offering excellent opportunities for enjoying the countryside.

Want to know more?

A chithau wedi cerdded un o'n llwybrau, etfallai y correch wybod bod yna dri pharc gwledig yn Sir Gaerfyrddin – Pen-bre, Gelli Aur ar bwyys Llandello, a Llyn Llech Owain ar bwyys Gorrals. Mae pob un yn cynnig cyfleoedd rhagorol i bowb fwyhanu cefn gwlad. **United Parciau a Cefn Gwlad, Tyr Nam, Parc Busnes Trostre, Llanelli, SA14 9UT. Ffôn: (01554) 747500 www.strgar.gov.uk** Mae'r llwybr hwn yn un o gyfres Llwybrau Sir Gaerfyrddin. I gael rhagor o wybodaeth am y llwybrau yn y gyfres cysyllwch a'r:

Eisiau gwych rhagor?

Y Teithiau Cerdded

Mae gwasanaethau trên rheolaidd i Lanfferi o Gaerfyrddin ac Abertawe. Gellir parcio yng nghanol y pentref ar hyd Heol Holcwm neu yn Llan-saint. Mae tair taith gerdded gron y gellir eu cysylltu i ffurfio taith gerdded hwy –

- Taith Glanyfferi/Llan-saint (4.5 milltir)
- Taith Bryn Tregoning (2.25 milltir)
- Taith Iscoed (4 milltir)

Mae'n bosibl y bydd rhai o'r llwybrau yn lleidiog mewn tywydd gwlyb a bydd angen i chi wisgo esgidiau cerdded neu esgidiau glaw.

Mae'r pridd coch ar sy'n gorchuddio'r hen dywodfeini coch yn yr ardal yn cynhyrchu porfa dda i wartheg llaeth a da tew ac mae'r cloddiau a'r coetiroedd yn fwrwm o fywyd gwyllt. Yn nechrau'r gwanwyn mae'r coedwigoedd yn llawn o glychau'r gog ac yn ddiweddarach mae blodau melyn Llysiau Banned yn tyfu yno a Llysiau Steffan gyda'i flodau bychain gwyn a'i hadau bachog. Mae Marchredynen, Tafod yr Hydd a Marchredynen Lydan yn tyfu'n frwd yn y coed ac ar y cloddiau ac fe welwch nifer o adar coetir megis y dryw, titw tomos las a jib-inc.

Ar y morfa heli a'r gwastadeddau lleidiog gwylwch am hwyaid yr eithin a'r crychudd ac yn ystod y gaeaf bydd nifer o adar gwlyptir yn heidio yno o wledydd oerach i fwydo ar y digonedd o fwyd sydd ar gael yn y llaid a'r tywod.

Cloch Broadlay Broadlay Bell

Y Rheolau Cefn Gwlad

Wrth ddefnyddio llwybrau cofiwch gadw at reolau cefn gwlad.

- Mwynhewch y wlad a pharchwch ei bywyd a'i gwaith.
- Ceuwch bob lliadiart.
- Cadwch eich cŵn dan reolaeth glòs.
- Cadwch at lwybrau cyhoeddus wrth groesi tir amaethyddol.
- Defnyddiwch lidiardau a chamfeydd i groesi ffensys, perthi a walydd.
- Gadewch lonydd i anifeiliaid, cnydau a pheiriannau.
- Ewch â'ch sbwriel adref.
- Helpwch gadw pob dŵr yn lân.
- Gwarchodwch fywyd gwyllt, planhigion a choed.
- Byddwch yn ofalus iawn ar heolydd gwledig.
- Peidiwch â chreu sŵn yn ddiangen.

Extract from School Log Book

July 7th 1897: "All the children marched up to the shop of Mr John Thomas during the morning playtime to view a sturgeon caught this day – This fish weighed 3 cwt and 3 qtrs, was 10 feet long and 56 inches in girth." And finally there is the present-day village of Ferryside. This has grown up round an ancient route – and a new one. The old route is the Ferry across to Llanstffan, from which the settlement takes its name. The new one is the Great Western railway built onto the shingle, to Brunel's broad gauge. A sea defence had to be constructed to protect the line and it was rebuilt upon an embankment. Ferryside continued to develop as a fishing village, a 'watering place' and a place for genteel retirement.

"Llansaint ... a place inhabited for generations by a somewhat primitive and exceedingly hardy race of people who live by gathering shellfish, especially cockles. The trade is almost entirely in the hands of the women, often assisted by children. The business seems to pay them remarkably well ... there is some truth in the old saying, so well known in St Ishmael's parish, that the who marries a Llansaint woman marries a fortune."

Cockle Pickers Casglwyr Cocos

The parish contains three main settlements today – one lost village below the sand dunes, one old village and one new village. There is a lost village partly exposed along the foreshore beneath the railway line at Salmon Scar. Undoubtedly the village was St Ishmael itself, with only the parish church remaining. The most likely event causing it to disappear are the colossal storms and floods of 1606. Shifting sand-dunes and changes to the foreshore flooded and buried the village, most of which still must lie beneath the stabilised sand-dunes now crossed by the railway. Then there is the old hilltop village of Llansaint. It probably grew up around an early Christian cemetery, within which a church was later built. There are traces around Llansaint of former medieval 'openfields', in the shape of narrow, enclosed, strip fields – sure sign of a large medieval village. The village played a significant role in early Methodism in the parish, under the patronage of Mrs Bevan of Pengoy Farm. Llansaint is best known for its cockle women. It was one of the principal centres for the cockle industry of Carmarthen Bay. Tiemy, in 1900, described it thus:

Settlements in the Parish of St Ishmael's

The Walks

There are regular train services to Ferryside from Carmarthen and Swansea. Cars can be parked in the centre of Ferryside, along Holcwm Road or in Llansaint. There are three circular walks, which can be linked to form longer walks –

- Ferryside/Llansaint Walk (4.5 miles)
- Tregoning Hill Walk (2.25 miles)
- Iscoed Walk (4 miles)

Some of the paths may be muddy in wet weather and walking boots or wellingtons are recommended.

The fertile red soil which overlies the Old Red Sandstone rocks in this area gives rise to good grazing for dairy and beef cattle, and the hedgerows and woodlands are rich in wildlife. In early spring the woods are full of bluebells and later in the year you may see the yellow-flowered Herb Bennett and Enchanter's Nightshade with its small white flowers and hooked seeds. Male Fern, Hart's Tongue Fern and Buckler Fern are abundant in the woods and hedgebanks, and you will see many woodland birds such as wrens, bluetits and chaffinches.

On the saltmarshes and mudflats look out for birds such as shelduck and herons and in the winter months the numerous waders which migrate from colder climates to find plentiful food in the mud and sand here.

The Country Code

Whilst using paths please remember to follow the country code.

- Enjoy the countryside and respect its life and work.
- Fasten all gates.
- Keep dogs under close control.
- Keep to public paths across farmland.
- Use gates and stiles to cross fences, hedges and walls.
- Leave livestock, crops, and machinery alone.
- Take your litter home.
- Help to keep all water clean.
- Protect wildlife, plants and trees.
- Take special care on country roads.
- Make no unnecessary noise.

Cefnogydd gan Brosiect y Barcud a Chyngor Cefn Gwlad Cymru Supported by the Kite Country Project & Countryside Council for Wales Photograph: Carmarthenshire C.C. and Wales Tourist Board

Dom allan o Llyfr Cofnodion yr Ysgol

Ac yn olaf mae pentref presennol Glanyfferi. Mae'r pentref hwn wedi tyfu o gwmpas ffordd hyntoll – ac un newydd. Yr hen ffordd yw'r fforddys y Great Western a adeiladwyd gan Isambard Brunel a agorwyd yn 1852. Ar y dechrau gosodwyd y rheilffordd yn uniongyrchol ar y cerrig mewn ym 6 mesuridau llydan Brunel. Gan fod yn rhaid adeiladu amddiffyfta rhag y mor i ddoddyg y rheilffordd ail adeiladwyd y rheilffordd ar yr arfordd. Parhaodd Glanyfferi i ddoddyg fel pentref pysgota a chyrcfton gwyliau i'r bonedd ar ei ddynt ymddol.

Disgrifiodd Tiemy y pentref fel hyn yn 1900: "Llansaint ... cartref i genedlaethau o bobl ychydig yn gyntefig ond hynod gryf, sy'n ennill eu bywydolaeth dnyr gwestiâu a gystawu gan y menywod, yn aml gyda chymorth eu plant. Mae'n ymddangos bod y busnes yn talu'n dda ... mae rhywfaint o wriwodded yn yr hen ddwydded sydd mewn adnabyddus ym mhwyf Llansaint, mae'r sawl a broda menyw o Lan-saint yn prifodi ffortiwm."

Methodistiaid o dan nawdd Mrs Bevan, Fferm Pengoy. Mae Llansaint yn hwyf adnabyddus am ei fenywod cocos. Dyma un o brif ganolfannau y diwydiant cocos ym Mae Coerfyrddin. Disgrifiodd Tiemy y pentref fel hyn yn 1900: "Llansaint ... cartref i genedlaethau o bobl ychydig yn gyntefig ond hynod gryf, sy'n ennill eu bywydolaeth dnyr gwestiâu a gystawu gan y menywod, yn aml gyda chymorth eu plant. Mae'n ymddangos bod y busnes yn talu'n dda ... mae rhywfaint o wriwodded yn yr hen ddwydded sydd mewn adnabyddus ym mhwyf Llansaint, mae'r sawl a broda menyw o Lan-saint yn prifodi ffortiwm."

Anheddantau ym Mhwyf Llansaint

Glanyfferi Ferryside

Llwybrau Arfordir Sir Gaerfyrddin Carmarthenshire Coastal Walks

Cyngor Sir Gaerfyrddin Carmarthenshire County Council

Amser Hamdden Leisure Time